

VRIJEDNOST I EFIKASNOST SUVREMENIH STRATEGIJA UČENJA I POUČAVANJA FILOZOFIJE U TALIJANSKOJ ŠKOLI

Raffaella De Sanctis

Casalincontrada, Italija

Primljeno 11. ožujka 2006.

Je li filozofija mrtva u postmodernom društvu kao što bi se po nekim pojavama u talijanskom školstvu možda moglo zaključiti? U članku se razmatra stanje u nastavi filozofije u talijanskim školama.

S klasične koncepcije utemeljene na kronološki poredanom učenju određenih (ili svih) filozofa i tekstova, prešlo se na pluridisciplinarnu ili interdisciplinarnu metodologiju modula. U članku se nastoji pokazati da problematizirajući pristup filozofiji i velikim egzistencijalnim pitanjima, praćenje tijeka apstraktnog razmišljanja i izravno suočavanje, moglo bi se reći »sokratsko« (ali i hermeneutičko), nastavnika i učenika sigurno su efikasniji i zanimljiviji načini učenja u odnosu na učenje i pamćenje povijesnih činjenica. Dobar nastavnik uspijeva na taj način privući pozornost učenika i potaknuti ljubav prema obrađenom sadržaju. Tu je međutim moguć drugi problem: »oštar« susret – sukob s udžbenikom filozofije.

Ključne riječi: filozofija, nastava filozofije, strategije učenja

U studenom 1999. godine sudjelovala sam na zadnjem Državnom natjecanju za zapošljavanje učitelja u Venecijanskoj provinciji. Onog jutra kad se trebao održati pismeni dio ispita, dok sam odlazila u Institut u Mestre kamo su me odredili, približila mi se moja vršnjakinja, nedvojbenoga napuljskog naglaska i upitala: »Oprosti! Znaš li gdje je ulica Girolama Bruna?« Začudena, predložila sam joj da me prati jer sam i sama išla na isto mjesto. Dok sam hodala pokraj nje, razmišljala sam kako nije moguće da neka moja potencijalna i buduća kolegica, djevojka koja je sigurno učila filozofiju u Učiteljskoj školi ili Pedagoškoj gimnaziji te, još k tomu iz Campanije (op. prev. – Campania je talijanska regija iz koje je rodod Giordano Bruno), ne zna da je Bruno, poznati filozof rođen u Noli 1548. i kao heretik živ spaljen na lomači na Cvjetnom trgu u Rimu godine 1600., zapravo Giordano, a ne Girolamo.

Taj nevjerojatan i u nekom smislu smiješan događaj mnogo nam govori o učenju filozofije u talijanskim školama te mi daje povod za pisanje o utjecaju učenja filozofije na suvremeni svijet i na mlade naraštaje. Kako se može povezati takvo neznanje u obrazovnom procesu talijanske škole s velikim zanosom i iscrpljujućim čitanjem djela »klasičnih« filozofa te više-manje onih suvremenih? Zašto nove generacije oblače majice s rečenicama i epigramima pjesnika i mislioca čiji je pristup katkad teško shvatljiv i za iskusnije znanstvenike, a s druge strane ne znaju osnovne stvari iz školskih udžbenika ili ne uče predmet kako se obrađuje u školi?

Odgajati i poučavati u postmodernom, postindustrijskom i složenom društvu, kao što znamo, veoma je teško i zbog toga jer, kao što se na više strana izjavljuje, »Filozofija je mrtva«. Realno gledajući može se mirne duše prigovoriti kako filozofija, prema tome i njezino poučavanje, nije uopće mrtva, već, naprotiv, ima »veliku sposobnost obnavljanja izričaja, metoda, odgovora i sugovornika« (Biuso, 2002.).

Kao što tvrdi Alberto Giovanni Biuso: »U prošlih trideset godina, poučavanje, primjerice, filozofije u Italiji je prešlo od njezina usvajanja u sklopu tzv. humanističkih znanosti do najnovijih projekata koji namjeravaju uvesti učenje filozofije u sve srednje škole, zajedno s tehničkim i stručnim institutima, uključivši čak i osnovne škole« (Biuso, 2002., 87). Ima onih koji predlažu čak »metodiku pisane filozofije« pretpostavljajući da pisanje ne ograničava razmišljanje, već mu izoštrava dinamiku i čini ga efikasnijim (Trasatti, 2003.).

Bez obzira na razne diskutabilne metodološke i nastavne strategije, isključivo iz školskog ugla gledanja, poučavanje filozofije kao znanosti trebalo bi planirati i ostvariti sljedeće ciljeve, zadaće i etape.¹

Ciljevi poučavanja filozofije jesu:

1. cjelovito kulturno formiranje studenata, koristeći se povijesno-kritičko-problemskim pristupom znanju;
2. sazrijevanje pojedinaca svjesnih svoje samostalnosti i svog uključjenja u mnoge prirodne i društvene odnose;
3. sposobnost kritičkog razmišljanja o raznim oblicima znanja, o njihovoj vjerodostojnosti, o njihovu »smislu« te o njihovom odnosu s cjelokupnim ljudskim iskustvom;
4. spremnost na problematiziranje znanja, ideja i vjerovanja;

¹ Primjer nastavnog programa prema A. G. Biuso, cit. str. 86–87. Napominjemo kako je ovo osobno razmišljanje o efikasnosti poučavanja filozofije u školi zasnovano na iskustvu vrsnih nastavnika i na primjeni novih nastavnih strategija, a ne samo na čistoj metodičkoj »teoriji«.

5. vježbanje govornih vještina, uz upotrebu strategija argumentiranja i logičkog obrazlaganja;
6. upoznavanje glavnih filozofskih smjerova i filozofskih djela.

Zadaće su:

1. prepoznati i koristiti se rječnikom i najvažnijim kategorijama filozofske kulture;
2. analizirati tekstove poznatih filozofa, tekstove raznih tipologija i jezičnih registara (od dijaloga do naučnih rasprava, od govora do aforizama);
3. tijekom čitanja znati obaviti sljedeće operacije:
 - definirati i razumjeti termine i pojmove,
 - iznijeti glavne ideje,
 - rekonstruirati korištenu strategiju argumentiranja i pronaći njezine ciljeve,
 - znati vrednovati kvalitetu korištene argumentacije na osnovi njezine unutarnje dosljednosti,
 - usmeno ili pismeno sažeti najvažnije teze,
 - povezati teze pronađene u tekstu s cjelokupnim autorovim razmišljanjem,
 - pronaći odnose koji povezuju tekst s povijesnim kontekstom dokumenta te s cjelokupnom povijesnom epochom,
 - usporedivši dva teksta sa sličnom temom, pronaći sličnosti i razlike.

Evo kako bi trebao izgledati nastavni program iz filozofije u trajanju od tri godine u jednoj srednjoj školi, posebno u klasičnoj gimnaziji.

Prva godina

Pojam filozofije

Antička filozofija:

Grčka civilizacija i filozofija

Starogrčka filozofija od Talesa do Parmenida

Parmenid

Demokrit i Atomizam

Sofisti

Sokrat

Platon

Aristotel

Helenizam

Kršćanska filozofija:

Patristika i Augustin

Srednjovjekovna filozofija i Skolastika

Druga godina

Filozofija i kultura renesanse

Giordano Bruno

Politički problem u modernom vijeku

Macchiavelli i Hobbes

Političke ideje Spinoze

Prosvjetiteljstvo

Rousseau

Znanstvena revolucija

Problem metode

Galilei

Descartes

Pascalova apologetika i Kantova metafizika

Treća godina

Idealizam i Hegel

Marksizam

Pozitivizam

Schopenhauer

Kierkegaard

Nietzsche

Dvadeseto stoljeće

Mogućnosti izbora:

Neopozitivizam, Popper i epistemologija

Wittgenstein i filozofija jezika

Croce, estetika i povijest

Debata o masi i vlasti

Heidegger, egzistencijalizam, fenomenologija i ontologija

Hermeneutika i određenje istine

Filozofija i umjetna inteligencija

Sličan primjer nastavnog programa najviše je što se danas može ostvariti jer nove generacije nisu naviknute na »pedantno« proučavanje životopisa, literature, učenja i kritike svakoga pojedinog filozofa. Poučavanje se danas temelji na kurikulumu, modulima i nastavnim jedinicama koje s jedne strane potiču paralelno učenje sadržaja raznih disciplina, skraćuju vrijeme na raspolaganju i izbjegavaju dosadna ponavljanja, a s druge strane često zbuduju učenika jer mu ne daju dovoljno vremena za usmjeravanje pozornosti na pojedine autore ili pitanja.

Izostavljajući kritiku novim nastavnim strategijama i sadržajima nastavnih predmeta, vratimo se na problem izravnog čitanja odabranih tekstova raznih filozofa. Školska reforma *Gentile* iz 1923. predviđala je izravno i neizravno čitanje tekstova klasičnih filozofa, odabranih u širokom popisu autora svih vremena i smjerova. Sljedeća reforma *De Vecchi* iz 1936. zamijenila je čitanje izvornih tekstova upotrebom udžbenika iz povijesti filozofije (Stelli, Lanari, 2001.). Što se tiče inovacija, naprotiv, danas se predlaže poučavanje filozofije već u prvim dvjema godinama srednje škole. U vezi s time evo što možemo pročitati u komentaru Anselma Grottija pod nazivom »Filozofija u prve dvije godine (srednje škole): državni eksperiment«.

Školske godine 2001./2002. završen je prvi državni eksperiment s modulima za poučavanje filozofije u prve dvije godine (srednje škole). Radi se o opširnoj inicijativi koju je pokrenulo Ministarstvo za obrazovanje, a sudjelovala su 33 razreda početnih dviju godina s cijeloga državnog teritorija, ravnomjerno raspoređena na sva geografska područja (27% na sjeveru, 37% u centru, 36% na jugu). U projekt je uključeno 730 učenika (43% iz stručnih škola, 36% iz gimnazija, 21% iz tehničkih škola). Bilo je 60 uključenih nastavnika, od čega 27 iz povijesno-književnih predmeta, 9 nastavnika filozofije, 5 nastavnika prava, a ostali iz drugih predmeta. [...] Naslovi modula jesu: »Što znači biti slobodan?«, »Pravila suživota«, »Kako se odvija naša spoznaja«, »Čekajući svitanje: vježbe iz smirenog čekanja«, »Što i kako možemo spoznati« (Grotti, 2002.).

Vidimo kako se s klasične koncepcije utemeljene na kronološki poredanom učenju određenih (ili svih) filozofa i tekstova, prešlo na pluridisciplinarnu ili interdisciplinarnu metodologiju modula. Prema mome mišljenju, problematizirajući pristup filozofiji i velikim egzistencijalnim pitanjima, praćenje niti apstraktnog razmišljanja i izravno suočavanje, usudila bih se reći »sokratovsko« (ali i hermeneutičko), nastavnika i učenika sigurno su efikasniji i zanimljiviji načini učenja u odnosu prema učenju i pamćenju povijesnih činjenica. Dobar nastavnik uspijeva na taj način

privući pozornost učenika i potaknuti ljubav prema obrađenom sadržaju, ali mogao bi se pojaviti drugi problem: »oštar« susret – sukob s udžbenikom filozofije. Učenici, naime, iako vole predmet, često imaju teškoća u shvaćanju sažetih ili proširenih pojmova iz knjige. Osim toga, više nego »teorijska filozofija«, učenike danas zanima »praktična filozofija« ili »etika«, tako da se za vrijeme religijske nastave katkad prelazi na područje filozofskih sadržaja.

Suvremena mladež, zbog čudne pojave odbijanja knjiškog znanja, ne pamti imena filozofa ili njihovih djela, ali s velikom lakoćom pamti temeljne jezgre nekog učenja ili filozofskog smjera, izostavljajući datume, naslove, kritiku, itd.

Možda je djevojka koju sam prije spomenula odlično poznavala život i ideje Giordana Bruna, ali se zbog primijećene pojave nije zaustavila na »detaljima« te se nije nikad potrudila naučiti njegovo ime. Ili, u najgorem mogućem slučaju, škola i profesor filozofije nisu ostavili nikakav trag, kao što se sve češće događa kod novih talijanskih maturanata, žrtava i krvnika školskog sistema koji je bio prisiljen, zbog raznih sociokulturnih razloga, drastično smanjiti razinu zahtjeva. Što poduzeti? Giovanni Biuso ovako sintetizira pristup mladih svijetu filozofije:

Rješenje koje bi izbjeglo slične opasnosti, ali i zadržavanje zastarjelih postupaka i metodike, sastoji se u sprezi povijesne metode i analize problema: izmjenjivati u nastavi trenutke povijesne rekonstrukcije s monografskim produbljivanjem; ostaviti da kod učenika pitanja spontano isplivaju kad za to dođe vrijeme, bez umišljanja s visine kako treba sve opskrbiti »priručnikom malog filozofa« (Biuso, 2002., 87).

Naravno, ovi savjeti i odgovarajuće nastavne strategije ne jamče nikakve pozitivne i trajne rezultate jer, u društvu mobitela i računala, hiperteksta i slikovitog razmišljanja, postaje veoma teško odrediti koliko je zanimljivo filozofsko razmišljanje, koliko je odgojno razvijati »logiku« i koliko se pamte školska predavanja. Slažemo se s Biusom:

Bez obzira na moguće raznovrsne sadržaje i primijenjenu metodologiju, važno je da se poučavanje filozofije nastavi suprotstavljati ideologijama i utopijama koje ruše slobodu, nekritičnom scijentizmu, egzistencijalnom ocajanju – beznađu i stalnom nerazumnom ponašanju te da promovira otvorene kulturne poglede i neprestano kritičko raspravljanje. Na taj način, filozofija će moći potvrditi vlastitu važnost u školi koja želi odgojiti umove, a ne samo socijalizirati ili odgojiti izvršitelje (Biuso, 2002., 90).

Mnogo njih se bavilo, kao što smo vidjeli, odnosom filozofija – odgoj – metodika, ali osobno mislim da je efikasna i iscrpna povijesno-kritička analiza Ferdinanda Albeggiana (*La Pedagogia*, 1972.). U trećem poglavlju svog rada »Filozofija i odgoj. Škola i filozofija«, nakon što je prikazao razloge »opadanja interesa za filozofiju«, citirani znanstvenik jasno sintetizira prethodno izložene ideje s nekoliko primjera:

Ova kriza filozofa, naravno, nije samo njihova osobna kriza, već je kriza ljudskog iskustva. U stvarnosti kriza filozofa je interna kriza svakog čovjeka koji to nije samo vanjskim izgledom, čovjek marioneta, kojeg Platon opisuje u Teetetu kako nalazi zadovoljstvo samo u gozbama i bančenju s flautisticama, ili veseljak kojeg je Lukrecije prikazao kako, okružen ružama, utapa u piću strah od smrti (Lucrezio, bilješka 6).

Kriza se javlja u svakom životu, mnogo jasnije u zreloj dobi kad, razmišljajući o prošlosti, primjećujemo da nas je ono što nam je izgledalo najsigurnije mnogo puta razočaralo, ono što smo smatrali lijepim i dobrim nije bilo takvo, prema tome sve je iluzorno, ništa sigurno ne postoji.

Ako u svakom pojedinom iskustvu osjećamo istinu zaključka pjesme Aquilone (Zmaj) G. Pascolija:

*Sretan si ako si na vjetru
samo zmajeve vidio padati.*

Povijesna drama, koja se očituje u unutarnjim krizama u naizmjeničnoj sve-moći ljudskih sudbina, kakva se razabire u narodima: bila si žena, sad si jadna sluškinja; i u sukobu suprotnih civilizacija i oštrih ratova koji, izgleda, uništavaju sve temeljne ljudske vrijednosti, ta drama potiče na temeljitije razmišljanje o osnovnim ljudskim vrijednostima te o najvećoj vrijednosti kao temelju svega: apsolutna stvarnost, biće kao takvo.²

Također u tom poglavlju, Albeggiani se bavi detaljnom razradom etapa metodike nastave filozofije u talijanskoj školi, razlikujući u raznim srednjim školama drukčija obilježja, pristupe filozofima, primijenjenu metodiku i programiranje.³

² F. Albeggiani, cit., str. 497.

³ *Isto, Poučavanje filozofije u Klasičnoj gimnaziji u odnosu prema drugim predmetima* (str. 505);

Poučavanje filozofije u Klasičnoj gimnaziji (str. 509);

Poučavanje filozofije u Prirodoslovno-matematičkoj gimnaziji (str. 514);

Poučavanje filozofije u Učiteljskoj školi (str. 515);

Priprema nastavnika filozofije i pedagogije u Učiteljskoj školi (str. 519).

Upućujemo na čitanje navedenih odlomaka kako bi se dobila povijesna slika poučavanja filozofije u talijanskim školama jer je sadašnja situacija nekako promijenjena. Dovoljno je podsjetiti da je Učiteljska škola prije nekoliko godina ukinuta i umjesto nje sada postoji Socio-psiho-pedagoška gimnazija.

Napokon, na posljednjim stranicama svoje studije, ovaj se znanstvenik usuđuje izraziti »Kritiku i obranu filozofije«⁴ uvijek u školskom smislu.

Koje učinke učenja filozofije i, posebno, školskog poučavanja filozofije možemo očekivati u ljudskom životu?

Na ovo pitanje moguće je dati dva odgovora. Prvi je odgovor filozofa, drugi je odgovor samih stvari. Što se tiče filozofa, njihov je odgovor, izričit ili skriven, jednoglasan: oni ističu katartičnu vrijednost filozofije, povezanu većinom s njihovom osobnom filozofijom, i njezino djelovanje na smirenje strasti i etičko pročišćenje života.⁵

Zatim nastavlja:

Kritički pristup poučavanju filozofije ima iznimnu odgojnu i humanu vrijednost jer mentalna zabrana ispred izravne očevidnosti iskustva, ispred pojedinosti, prethodi u osnovi praktičnoj zabrani ispred te pojedinosti, no ako pojedino razdvaja, opće ujedinjuje i stoga je filozofija želja za skladom, koja ne dopušta da je se uplete, naprotiv, želi smiriti paklenske vjetrove nerazumijevanja i izravnih žudnji, vjetrove koji se opiru mirnom životu pojedinaca i naroda.

Stoga, poučavanje filozofije, i kada se izravno ne bavi tolerancijom, uči snošljivosti; ako se neki filozof i pokazao netolerantnim prema drugim učenjima koje nije uspio kritički opravdati, ta netolerancija njega ograničava, njegov filozofski razvoj je manjkav; u svakom slučaju filozofi se nikad nisu uhvatili oružja ili objavili križarske ratove kako bi promicali svoje učenje.⁶

Dakle, poučavati filozofiju značilo bi, prema našem znanstveniku, odgajati za snošljivost, vrijednost koju ta disciplina dijeli s poučavanjem religije⁷, bez obzira na to o kojoj se vjeroispovijesti radi. Naime, Alberggianijev zaključak glasi:

Kritičko i filozofsko promatranje stvarnosti uklanja tu sljepoću ili barem kao pokušaj prosvjedenja postavlja temelj prijateljstva i tolerancije i na taj način omogućava humaniji život.⁸

Slično razmišljanje promiče Pietro Lombardo u svojoj knjizi »Odgajati za vrijednosti« (Lombardo, 2003.). Ovaj novinar, pisac, predavač, odgovorni direktor Centra studija za Veronsku školu, smatra da je odgoj

⁴ *Isto*, Capitolo quarto, str. 523–528.

⁵ *Isto*, str. 523.

⁶ *Isto*, str. 527.

⁷ I na Alberggianijevima stranicama nalazimo spregu filozofija – religija.

⁸ F. Alberggiani, cit., str. 528.

»uvijek otvoren projekt« i, s obzirom na to, navodi pasus Simona Weila o izvornom značenju odgajanja:

Osjećam sve jaču neku vrstu unutarnje sigurnosti kako u meni postoji pohranjeno čisto zlato za predaju.⁹

Navedena knjiga, prema mom mišljenju, koncentracija je filozofskih pojmova, socio-psiho-pedagoške mudrosti, religioznih vrijednosti i ravnoteže. Na kraju krajeva, Lombardijeve ideje u nekim se točkama podudaraju s Albergianijevim i s idejama drugih intelektualaca, na koje možda utječu moralno i religiozno gledanje Talijana na svijet, na povijest i povijesna zbivanja njihova naroda.

Još jedanput možemo reći da poučavati filozofiju danas znači odgajati za vrijednosti te:

Odgajati za vrijednosti znači prepoznati i raspravljati o našim povijesnim događanjima u svjetlu nove spoznaje: (u svjetlu) osobne moći, shvaćene kao sloboda pozitivnog izbora usmjerenog samoostvarenju. [...]

Odgajati znači ponovno probuditi nadu u smjeru traženja pohranjenog zlata. [...]

Moramo naučiti združiti se, ujediniti svoje snage, preskočiti prepreke fatalizma, rezignacije, sebičnosti. Ne postoje sigurni recepti na području odgoja. [...]

Jedini recept nalazi se u antitijelima koja treba aktivirati unutar samog odgajnika primjerenim i uravnoteženim odgojem za vrijednosti.¹⁰

Na kraju, trebali bismo zaželjati da do učenika, i to ne samo talijanskih, dopre ova poruka makar u podsvjesnom obliku i da nastavnici, u prvom redu nastavnici filozofije, mogu postići taj cilj posebno s onim učenicima koji se svaki dan pitaju čemu može poslužiti učenje predmeta koji je sam sebi svrha, tj. ne pruža, poput književnosti i likovne umjetnosti, direktnu korist, ne proizvodi ništa niti se može u budućnosti iskoristiti za zaradu.¹¹

⁹ *Isto*, str. 14.

¹⁰ *Isto*, str. 14.

¹¹ Letizia Moratti, sadašnja ministrica obrazovanja u Italiji, htjela bi dati više prostora prirodnim znanostima u srednjoj školi. Prema njezinu mišljenju, škola bi morala biti mjesto gdje bi trebalo bolje i više poučavati fiziku, matematiku, kemiju, biologiju. Ako se pojača učenje tih predmeta te ako reforma srednje škole bude pratila ovu tendenciju, iskreno nisam u mogućnosti, na osnovi sadašnjeg stanja, predvidjeti kakvu će ulogu u budućnosti zauzeti humanističke znanosti, posebno filozofija, na području odgoja mladih.

Literatura:

- Albeggiani, Ferdinando (1971.), *Didattica dell'insegnamento filosofico*, da p. 479 a p. 528 e ricca Bibliografia (str. 529–532).
- Biuso, A. Giovanni (2002.), »Filosofia«, u »Nuova secondaria / Mensile di cultura, orientamenti educativi, problemi di didattica istituzionali per la scuola secondaria superiore«, Editrice La Scuola, n. 1, 15 Settembre 2002, Anno XX, str. 87–90.
- Colombo, Adriano (2001.), La letteratura per unità didattiche. Proposte e metodi per l'educazione letteraria, *La Nuova Italia*, Firenze, str. 75–89; cfr. anche str. 18–20.
- Grotti, Anselmo (2002.), »La filosofia nel biennio: una sperimentazione nazionale«, u »Nuova secondaria...«, n. 2, 15 Ottobre 2002, Anno XX, str. 54–59.
- La Pedagogia (1972.), (*diretta da Luigi Volpicelli*) / Storia e Problemi / Maestri e Metodi / Sociologia e Psicologia dell'Educazione e dell'insegnamento, Casa Editrice Dr. Francesco Vallardi, Società Editrice Libreria, Como.
- Stelli, Giovanni i Lanari, David (2001.), *Modelli di insegnamento della filosofia*, Armando, Roma.
- Trasatti, Filippo (2002.), »Per una didattica della filosofia scritta«, u »Nuova secondaria...«, n. 2, 15 Ottobre 2002, Anno XX, str. 53–54.
- Lombardo, Pietro (2003.), *Educare ai valori / Società – famiglia / Compiti e ruoli educativi*, Edizioni Vita nuova, Perugia.

THE VALUE AND EFFICENCY OF MODERN STRATEGIES OF LEARNING AND TEACHING PHILOSOPHY IN ITALIAN SCHOOLS

Raffaella De Sanctis

Is philosophy dead in the postmodern society as certain phenomena in the Italian schooling system perhaps enable one to infer? This paper considers the state of affairs of teaching philosophy in Italian schools.

Teaching philosophy in Italy has abandoned the classical conception based on chronologically sequenced learning of certain (or all) philosophers and texts, and has adopted a pluri-disciplinary or inter-disciplinary methodology of modules. This paper attempts to show that a problem-orientated approach to philosophy and the great existential questions, the following of the course of abstract thought and a direct facing of – one could say »Socratic« (but also hermeneutic) – the teacher and the student are most certainly a more efficient and interesting way of learning in relation to the learning and memorising of historical facts. This way good teachers manage to draw the attention of their students and inspire love towards the content presented and dealt with. Here, however, another problem may arise: a »troublesome« encounter – conflict with the philosophy course book.

Key words: *philosophy, the teaching of philosophy, strategies of learning*